1

ప్రత్యుపకారం

జీవితమే ఓ పెద్ద పరీక్ష. ఇక కళాశాలల్లో పరీక్షలసంగతి అంత పట్టించుకోవలసిన అవసర మేమిటీ అనుకున్నాడు రామారావు. సెప్టెంబరులోకూడా ఇంటర్ తప్పినందుకు దిగులు లేదని కాదు. కావలసినంత దిగులు ఉన్నది. కాని, కేవలం దిగులువల్ల ప్రయోజనం ఏమిటి? పరీక్షలలో ఉత్తీర్ణులు కావాలంటే చదవాలి; బాగా చదవాలి. చదివింది బుర్రకు ఎక్కాలి. బుర్రకు ఎక్కింది పరీక్షలలో అవసరం వచ్చినప్పుడు గుర్తుకు రావాలి. కాని, రామారావుకు ఈ సౌకర్యాలేమీ లేవు. మొదటిసంగతి: 'నాకు లెఖ్ఖలు రావు మొర్రో' అంటే గుమాస్తా సుబ్బయ్యగారు నాలుగు తిట్టి లెఖ్ఖలగ్రూపే తీసుకోమన్నాడు. ఎంత ప్రయత్నించినా ఆ లెఖ్ఖలు రావు రామారావుకు. రెండో సంగతి: ఇంటిపనులలో రామారావు కొన్ని చెయ్యాలి. సుబ్బయ్యగారు ఇంటిసంగతి పట్టించుకోడు. బజారుకెళ్ళి,

ఇంట్లోకి కావలసినవి తీసుకురావడం, ఇంట్లోవాళ్ళల్లో ఎవ రికి జబ్బుచేసినా ఆసుపత్రికి తీసుకువెళ్లి మందు లిప్పించటం వంటివన్నీ రామారావు చేయవలసిన పనులలో కొన్ని మాత్రమే.

ఏమైతేనేం, మొత్తంమీద ఈసారికూడా రామా రావు ఇంటరుపరీక్షలో నెగ్గకపోవడం ఇంట్లో అందరికీ కష్టం గానే ఉన్నది. 'కాఫీ కావాలా నాయనా' అని అడగలేదు అమ్మ. 'రిజల్టు వచ్చినయటగా' అన్నది రెండో చెల్లెలు. 'బుల్లన్నయ్య ఈసారికూడా ఫేల్' అన్నది కడసారి చెల్లెలు. నాలుగోవాడూ, అయిదోవాడూ నవ్వారు. ఇదంతా మామూలు సంగతే. కాని, రామారావుకు ఇదంతా ఎందుకో ఇవాళ ప్రత్యేకంగా బాధ కలిగించింది. ఒక్కొక్క మనిషి జీవితంలో ఇటువంటివి చాలా జరుగుతూంటాయ్. రోజూ మామూలుగా జరిగే సంగతే ఒకొకరోజు ఎందుకనో వింతగా కనిపిస్తుంది; లేదా కొత్తగా బాధ కలిగిస్తుంది. వాటివల్ల ఆ మనిషి జీవితమే పూర్తిగా మారుతుంది. రామారావు జీవితంలోకూడా ఇప్పుడు సరిగ్గా అదే జరిగింది. నిరాదరణ, అవహేళన భరించలేక రామారావు ఇంట్లో నుంచి బయలుదేరాడు. సెప్టెంబరులోనైనా నెగ్గాంకదా అని సంతోషిస్తున్న స్నేహితులు అనేకమంది కనిపించారు. అన్నయ్యలిద్దరూ ఊళ్లోనే ఉన్నారు. వేరే ఉంటున్నారు. ఇద్దరూ పెద్ద పెద్ద ఉద్యోగాలలోనే ఉన్నారు. కాని, ఈ ఇంటిసంగతి పట్టించుకోరు. నాన్నతో తగాదాపడి వేరే

వెళ్లారు. అయితే అంతమాత్రాన అసలు ఇక్కడికి రానే రారని కాదు. పండగలకూ పబ్బాలకూ వస్తూంటారు. తన చదువు సంగతి వాళ్లకు పట్టదు. వాళ్ల ఇంటికి వెళితే కొంత సానుభూతి దొరుకుతుంది. అందులోనూ పెద్ద వదిన చాలా మంచిది; ఓర్పుగలది. బాధలో చక్కగా ఓదారుస్తుంది. అయినా పరీక్ష తప్పి వదినదగ్గరికి వెళ్లడం ఏమిటి? ఎందుకు వెళ్ళాలి? ఆమె తనకు ఏవిధంగా సహాయపడగలదు? పైగా చులకన అయిపోతాడు. ఎవరి దగ్గరికీ వెళ్లకుండా, కనిపించినవాళ్లందరితోనూ క్లుప్తంగా "ఆ...అవును...కాదు" అంటూ సాయంకాలందాకా గడిపాడు. పొద్దుటినుంచీ అన్నం తినలేదు. ఆకలవుతోంది. కాఫీ తాగుదామన్నా చిల్లికానీ అయినా లేదు. చిల్లి నయాపైసలు ఇంకా రాలేదుగదా!

సాయంకాలమైంది. ఆకలి ఎక్కువవుతోంది. బాగా అలసిపోయినాడు. అయినా ఇంటికి వెళ్ళాలనిపించలేదు రామారావుకు. దారిద్ర్యం...దారిద్ర్యంలో వాత్సల్యాలూ, ప్రేమలూ, అనురాగాలకు చోటులేదు. నెలకు వందరూపాయలు వస్తయ్ గుమాస్తా సుబ్బయ్యగారికి. ఆ వందరూపాయలూ ఏమూలకూ? మొదటి తేదీ తెచ్చిన బియ్యం ఇరవై రోజులకే అయిపోతయ్ ఒక్కొక్కసారి. కూరగాయలకు డబ్బులు వుండవు ఒక్కొక్కసారి. పాలవాడి బాకీ తీరదు ఒక్కొక్కసారి. ఇంట్లో సత్యాగ్రహాలు జరుగుతయ్. రెండు మూడు రోజులలో ఎక్కడినుంచో అప్పు

తెస్తారు. దానితో కొంత సద్దుమణుగుతుంది. ఇటువంటి పరిస్థితులలో తన చదువు నాన్నకు బరువుగా వుండడం తనకు అర్థంకాని సంగతి కాదు. పెద్ద వాళ్లిద్దరికీ సంసారాలు ఉన్నయ్. వాళ్లకూ పిల్లలు ఉన్నారు. మరి వాళ్ల గొడవ వాళ్లది. నాన్నకూ, అన్నయ్యలకూ తగాదా వచ్చింది. నెలనెలా ఇంకా ఎక్కువ డబ్బు ఇవ్వాలని నాన్న అంటాడు. వాళ్లు ఇవ్వరు...ఇవ్వలేరు. అమ్మకూ, వదినెలకూ తగాదా. ఆ తగాదా అనేక రకాలు. ఏమైతే నేం, వాళ్లిద్దరూ వేరే ఉంటున్నారు. వాళ్ల కష్ట సుఖాలకు వాళ్లే బాధ్యులు. ఒకరికి వాళ్లు బరువుకారు. తనే నాన్నకు బరువు. పాపం! నాన్న ఎంత యాతనపడుతున్నాడూ? ఏదో కొంచెం పొలం ఉండబట్టి అట్లాట్లా లాక్కు వస్తున్నాడు. ఛీ! ఛీ! ఏమి బతుకు? ఎట్లయినా నాన్నకు సహాయపడాలి. ఏదీ... ఈ ఇంటరు నెగ్గితే...ఏం నెగ్గడం? ఎన్ని సార్లు కూర్చున్నా ఆ గ్రూప్‌లో నెగ్గడం లేదు. ఆలోచిస్తూ నల్లకట్ట చెరువు మీద అటూ ఇటూ పచార్లు చేస్తున్నాడు రామారావు. పచార్లుచేస్తే ఆకలి తగ్గదు. ఆకలి అవుతూంటే ఏదన్నా తినాలి. ఏదన్నా తినాలంటే ఇంటికి వెళ్ళాలి. ఇంటికి ఎట్లా వెళ్లగలడూ? నాన్నకు ఎట్లా మొఖం చూపించగలడూ? ఇంటర్‌లో తప్పిన సంగతి తెలిసి ఆయన ఎంత బాధపడు తున్నాడో? ఆయనకు ఎంత కోపం వచ్చిందో?

''అబ్బాయిగారూ...''

రామారావుకు మాటలు వినిపించడం లేదు. ఏదో

ఆలోచన. ఏదో దిగులు. ఎవరిమీదనో కోపం. అదేదో ఆవేశం...ఉద్రేకం...మతిలేని స్థితి.

"అబ్బాయిగారూ..."

"ఖాజా...ఇట్లా వచ్చావేం!"

"ఈడేగా మా ఇల్లు!"

"ఇక్కడా మీ ఇల్లు? ఈడేగా ఏమిటే-ఇక్కడేగా అనలేవూ? అలా మాట్లాడొద్దని ఎన్ని సార్లు చెప్పానూ?"

"దాందేముంది లేండి! అట్లాగే అంటా. ఇక్కడే మా ఇల్లు. ఇక్కడ తిరుగుతున్నారా? ఇంట్లో అందరూ మీకోసం వెతుకుతుండారు."

తనకోసం అందరూ వెదుకుతున్నారు. ఎందుకూ? తనను ఎగతాళిచెయ్యడానికనా? అబ్బే! తన చావు తనను చావనివ్వరు.

"మా ఇంటికి పోదాం రండి."

"పద" అన్నాడు రామారావు, ఆలోచించకుండా.

ఖాజాబీబీ ముఖం ఇంతయింది. గబగబా దోవ తీసింది. దిగులుగా రామారావు ఆమె వెంట నడుస్తున్నాడు. పొద్దు కుంకింది. ఒక అరుగుల ఇంటిముందు ఆగింది ఖాజా బీబీ. దాని చేతిలో రెండు పెద్ద పెద్ద పొట్లాలు ఉన్న సంగతి అంతవరకూ రామారావు గమనించలేదు. ఒకటి గమనించాడు కనుకనా? అటువంటి సమయంలో ఒంటరిగా అసలు ఖాజా బీబీ వెంట దాని ఇంటికి వెళ్ళడం ఏమిటి? ఖాజా బీబీ తమ యింట్లో పనిచేసే పిల్ల. మరి దాని ఇల్లు

తాము అద్దెకు ఉంటున్న ఇంటికంటేకూడా బావుంది. పెద్ద పెంకుటిల్లు. తలుపు తాళంతీసి 'రాండి అబ్బాయిగారూ' అన్నది ఖాజా బీబీ.

రామారావు కొంచెం తటపటాయించాడు. వెళ్తే ఏమో? వెళకపోతే ఏమో? ఖాజా తనకంటే నాలుగేళ్లు చిన్నది. చిన్నప్పటినుంచీ దానితో పరిచయం ఉన్నది. ఖాజాబీబీ తల్లికూడా రామారావుకు తెలుసు. ఖరీజాకూడా తమ ఇంట్లో చాలా యేళ్లు పనిచేసింది. అమ్మకు పురుళ్లు పోసింది. అమ్మదగ్గర పాలు లేకపోతే తనను ఎత్తుకొని, పాలుకూడా ఇచ్చిందట.

"రాండి అబ్బాయిగారూ, ఫరవాలేదు. రాండి" అన్నది ఖాజా. రామారావు అడుగులో అడుగు వేసు కొంటూ లోపలికి వెళ్ళాడు. మూడు గదులు. ముచ్చటగా ఉన్నయ్. ఇల్లంతా చూపించింది ఖాజా బీబీ. రెండు గదులలో రెండు హరికెన్ లాంతర్లు. ఓ గదిలో పెద్ద పందిరి మంచం. 'ఈ ఖాజాబీబీ తమ ఇంట్లో పని చెయ్యడం ఏమిటీ' అనుకున్నాడు రామారావు.

ఓ పట్టెమంచం వాల్చింది హాలులో, ఖాజాబీబీ. "కూర్చోండి అబ్బాయిగారూ. మంచినీళ్లు తెస్తా," అని రామారావుకేసి చూచింది. రామారావు ఖాజాబీబీ ఎడమ చెయ్యి పట్టుకున్నాడు.

ఖాజాబీబీ చెయ్యి విదిలించుకొని ఇంట్లోకి పారి పోయింది. రామారావుకు భయంవేసింది. ఇదేం పనీ? ఖాజా

ఎవరూ ? తను ఎవరూ ? ఈ సంగతి నాన్నకు తెలిస్తే ఇంక యేమన్నా ఉన్నదా? ఇవాళ పొద్దున లేచినప్పుడు ఎవరి ముఖం చూచాడో ? తప్పకుండా రేపు అమ్మకు చెబుతుంది ఖాజా. అమ్మకు ఖాజా అన్ని సంగతులూ చెబుతుంది...

అంతలో స్టెయిన్ లెస్ స్టీల్ పళ్లెంలో పకోడీలూ, తెల్లటి గ్లాసులో మంచినీళ్లతో, గులాబీరంగు వాయెల్ జాకెటూ, ఎర్రటి లంగా వేసుకుని, ఖాజా వచ్చింది. రామారావు అదే పనిగా ఖాజావంక చూస్తున్నాడు. ఖాజా రామారావువంక చూడడం లేదు. విదియనాటి చంద్రుని కేసి చూస్తోంది. రామారావుకు ఏదో చెప్పాలని అనిపించింది. కాని, నోట్లోమాట నోట్లోనే ఉన్నది. గొంతులో ఏదో అడ్డం పడ్డట్టు ఉన్నది.

"తినండి అబ్బాయిగారూ, తినండి." అన్నది మెల్లిగా ఖాజా. ఆ మాటలలో ఏదో బాధ, ఏదో ఆనందం, ఏదో రహస్యం దాగింది.

ఖాజా నవ్వుతోంది. భయం లేదనుకొని రామారావు పకోడీలు తినడం మొదలుపెట్టాడు.

"పరీక్ష తప్పారని దిగులుపడితే ఎట్లా అబ్బాయిగారూ! దిగులుపడితే పడ్డారు, తిండిలేకుండా ఊరెంట తిరుగుతే ఎట్లా?" అన్నది లాలనగా.

"మగువ మనసులోని మర్మమేమిటయా గురుడ, మగువ మనసులోని మర్మ మేమిటయా?"–రేడియో పాడుతోంది. ఆ పాటలో ఓ తియ్యటి గొంతు కలుపుతోంది.

"ఆ పాట ఎక్కడినుంచీ?" అన్నాడు రామారావు.

"ఎక్కడినుంచి అయితే మీ కెందుకూ? మీసంగతి మీరు చూచుకోండి. ఇంకా కాసిని పకోడీలు తీసుకు రానా?"

"వద్దు. మరి నీకో?"

"నా కెందుకూ! హాయిగా నేను రెండుసార్లు అన్నం తిన్నాను, మళ్లీ ఇప్పుడు అన్నం వండుకుంటాను."

"మరి నేనే ఏమీ చెయ్యలేనంటావ్!"

"చేతనైతే చెయ్యరాదూ? దిగులుపడడం దేనికీ? ఇంట్లో అమ్మమీదా, నాన్నమీదా అలగడం దేనికీ?"

"ఓహో ... కోయిలా" మళ్లీ పాట! ఈసారి రేడియో కాదు. ఎవరో పాడుతున్నారు తియ్యగా.

"ఆ పాడేది ఎవరూ?"

"అది మీకు అనవసరం అని చెప్పానా? మళ్లీ అడుగుతారేం? అది ఆదిలక్ష్మి. ఆదిలక్ష్మి అంటే ఈ వూళ్లో చాలామంది కొంపలను ఆర్పిన శ్రీదేవి కూతురు."

"అట్లాగా?"

"అట్లాగా లేదు, గిట్లాగా లేదు. ఇక తమర్ని ఇంటి దగ్గర దించివస్తా పదండి."

"ఏం... నేను పోలేనా?"

"పోగలిగితే ఎందుకని ఇట్లా పొద్దుటినుంచీ ఊరెంట తిరిగారూ?"

"ఊరికేనే తిరిగాను. ఏమీ తోచక తిరిగాను. అయినా ఇదంతా నీ కెందుకూ?"

"ఎందుకా? మీరు చెడిపోకుండా వుండేందుకు! సరేనా?"

"అంటే నువ్వు నన్ను బాగుచేస్తావా?"

"చేతనైనంతవరకూ బాగుచేస్తాను. అయినా మన పిచ్చి! ఎవరిని ఎవరు బాగుచెయ్యగలరూ? మా నాన్న యుద్ధంలో చస్తే మాకు డబ్బు వచ్చింది. మాకు డబ్బు వచ్చిందిగదా అని సంతోషిస్తూంటే కలరాతో మా అమ్మ చచ్చింది. నేను మిగిలాను. నా సంగతి మీకు తెలుసుగా? ఈ ఇల్లు మాది. నా దగ్గర డబ్బు ఉన్నది. మీకు ఆ సంగతి కూడా తెలుసు. మీకు చాలాసార్లు నేను డబ్బు ఇచ్చాను బళ్లో. జ్ఞాపకం లేదేమో? అమ్మ ఇవ్వమన్నదనీ, అన్నయ్య ఇవ్వమన్నాడనీ చెప్పి ఇచ్చాను. మరి నన్ను నేను బాగు చేసుకోవాలి..."

"ఖాజా..." అంటూ రామారావు లేచాడు. ఖాజా రెండడుగులు వెనక్కి వేసింది.

"ఖాజా..."

"అంత తొందర పనికిరాదు. ఉద్యోగం సంపాదించండి. నేను మీ..."

"ఖాజా..."

"అందరూ చదువుకునే ఉద్యోగం సంపాదించరు. ఉద్యోగం చేసిన వాళ్లందరూ డబ్బు సంపాదించలేరు.

మా నాన్న ఏం చదువుకున్నాడూ! అయినా మాకు కూడూ గుడ్డలకు తక్కువ కాకుండా చేసి వెళ్లలేదా?''

''మరి కూడూ గుడ్డా ఉన్న దానివి మా ఇంట్లో...''

''అది వేరేసంగతి. మీ ఇల్లు వదిలిపెట్టవద్దని మా నాన్న మాట. మా అమ్మకూడా అదేమాట చెప్పింది చచ్చేటప్పుడు.''

''...................''

''అట్లా చూస్తారేం? అట్లా చూడకండి. ఆడవాళ్ల వంక అట్లా చూడడం తప్పు.''

''అయితే ఇక్కడి కెందుకు తీసుకొచ్చావ్ నన్ను?''

''ఇంక ఎటూ పోకుండా—దోవ తప్పకుండా చేద్దామని తీసుకొచ్చాను. పదండి. ఇంటికి పంపించి వస్తాను.''

''నేను వెళ్లగలను.''

''సరే అయితే...ఇదిగో ఇది మీ దగ్గర అట్టిపెట్టుకోండి.''

అదేమిటీ? పదిరూపాయల కాగితం. ఆశ్చర్యంగా, దిగులుగా, భయం భయంగా రామారావు ఇంటికి బయలుదేరాడు. 'ఇదేం మనిషి! ఖాజా ఇదేం పిల్ల! తనకంటె చిన్నది. తనకు తెలియని సంగతులు చాలా తెలుసు దానికి' అనుకొంటూ ఓ రిక్షాలో ఇంటికి చేరాడు రామారావు, నాన్న కోపాగ్నికి ఆహుతి కావడానికి సిద్ధపడుతూ.

హాలులో రౌండుటేబుల్ సమావేశం జరుగుతోంది. రామారావు భవితవ్యమే చర్చనీయాంశం. ఇక చదువు

సంగతి కట్టిపెట్టి ఉద్యోగ ప్రయత్నం చెయ్యాలని అమ్మ ప్రతిపాదన. ఉద్యోగం చెయ్యడమే మంచిదైతే 'అల్లూరామ్-సుధారామ్' కంపెనీలో తాను చూపించిన ఉద్యోగంలో చేరడం మంచిదని నాన్న సలహా.

రామారావు రావడం చూచి "రారా రామూ, రా. ఎక్కడికి కెళ్ళావ్?" అన్నారు నాన్న.

పిడుగు పడుతుందని రామారావు అనుకున్నదానికి వ్యతిరేకంగా జరగబోతోంది. నాన్న కోపంగా లేడు. నాన్నను చూస్తే భయం వెయ్యడం లేదు.

"ఎక్కడికి కెళ్ళావ్ రా పొద్దుటినుంచీ" అన్నది అమ్మ.

"అది సరేగాని, ఇక నువ్వు ఉద్యోగంలో చేరితే బాగుంటుందని అమ్మ అంటోంది" అన్నాడు చిన్నన్నయ్య.

"వదినావాళ్లూ కులాసాగా ఉన్నారా? పాపను తీసుకురాలేదేం" అన్నాడు రామారావు.

"చూచావా? వాడు వట్టి మొద్దు. ఉద్యోగంసంగతి అడుగుతూంటే వదినావాళ్ళ సంగతి మాట్లాడుతున్నాడు" అన్నాడు నాన్న.

"మీది మరీ సోద్యమండీ! అయిందానికీ కానిదానికీ వాణ్ణి అట్లా తిడ్తారేం" అన్నది అమ్మ, ఉద్యోగం వస్తున్న కొడుకుపై ఆపేక్షగా.

"నీ ఉద్దేశం ఏమిట్రా రామూ!" అన్నాడు చిన్నన్నయ్య.

"మీఅందరూ ఏమిచెయ్యమంటే అది చేస్తాను."

"అయితే లల్లూరాం కంపెనీలో చేరు. రేపుపొద్దునే తీసుకెళ్తాను. తొమ్మిదింటి కల్లా వెళ్దాం. నెలకు వంద ఇస్తాడు" అన్నాడు నాన్న.

ఖాజా మాటలు గుర్తుకొచ్చినయ్ రామారావుకు. నెలకు వందరూపాయలు సంపాదిస్తాడు తను. నాన్నకు ఇస్తాడు. నాన్నకు కొంతలోకొంత హాయిగా వుంటుంది.

'అట్లాగే' అన్నాడు రామారావు.

"అయితే ఇంటరు పూర్తిచెయ్యవా?" అన్నాడు చిన్నన్నయ్య.

"చెయ్యను. నాకు లెక్కలురావు" అన్నాడు రామారావు.

"చేస్తేచేస్తాడు లేవోయ్ ప్రైవేటుగా. ఇంటరు పూర్తి చెయ్యడానికీ ఉద్యోగానికీ సంబంధం ఏమిటీ?" అన్నాడు నాన్న.

"నీమాటే నీకు! ఇతరులు చెప్పేదికొంచెమైనా వినవు! ఉద్యోగమూ, చదువూ రెండూ వాడివల్ల అవుతయ్యా?" అన్నాడు చిన్నన్నయ్య.

"ఇంతకూ నువ్వనేదేమి టన్నయ్యా" అన్నాడు రామారావు.

"ఇంత చిన్నవయస్సులో ఉద్యోగం..." అని చెప్ప బోయాడు చిన్నన్నయ్య. మధ్యలో అందుకున్నాడు నాన్న. "ఉద్యోగం చెయ్యవలసినవాడు రాముడు. వాడు చేస్తానంటే నీకేం బాధ?" అన్నాడు.

"నాకేం బాధ లేదు. మీ ఇష్టం. వస్తా మరి. వాడు కనిపించలేదని అమ్మ ఖబురు పెడితే వచ్చా. ఇంటిదగ్గర పిల్లలు ఏమిగోల చేస్తున్నారో" అన్నాడు చిన్నన్నయ్య.

"నేనూ కొంచెందూరం వస్తా పద" అన్నాడు రామారావు.

"వస్తానమ్మా" అంటూ చిన్నన్నయ్య బయలు దేరాడు.

"తొందరగా రారా రాముడూ. పొద్దుట్నించీ తిండి తినలేదాయె" అన్నది అమ్మ కొత్త ఆపేక్షతో.

రామారావుకు ఆకలిగా లేదు. బడలికగా లేదు. ఏదో ఉత్సాహం! ఓహ్! ఉద్యోగం చేయబోతున్న ఉత్సాహం!

"మీరు కానివ్వండమ్మా. ఇప్పుడే వస్తా" అంటూ రామారావు కూడా బయలుదేరాడు.

కొంచెం దూరం అన్నదమ్ము లిద్దరూ మౌనంగా నడిచారు.

"కోపం వచ్చిందా అన్నయ్యా" అన్నాడు రామారావు, నాయరు కిల్లీకొట్టు దగ్గర ఆగి.

"కోపం ఎందుకూ?" అన్నాడు చిన్నన్నయ్య.

"నాయర్, రెండు సోడాలు, అరపౌను చాక్లేట్లూ ఇవ్వు" అన్నాడు రామారావు.

"ఉద్యోగం రాకముందే..." అన్నాడు చిన్నన్నయ్య.

"ఉద్యోగాలు వస్తయ్, పోతయ్ అన్నయ్యా. బతికి నన్నాళ్లూ అందరమూ ఒకటిగా బతుకుదాం" అన్నాడు రామారావు.

చిన్నన్నయ్యకు ఆశ్చర్యం వేసింది. ఈనాటి రామా రావులో ఏదో కొత్తదనం దోబూచులాడుతోంది. ఇదివర కటి తమ్ముడు కాదు.

"ఏం, అట్లా అంటున్నావేం" అన్నాడు తమ్ముడితో.

"మీ ఇద్దరూ తెలివిగలవాళ్ళు. పెద్దన్నయ్య అసలు ఇటువైపే రాడు. వచ్చినా నాతో మాట్లాడడు. మాట్లాడినా, ఏదో చిన్నవాడివిలే అన్న ధోరణిలో మాట్లాడుతాడు. నువ్వు అప్పుడప్పుడు వస్తావు. కాని, వదినను తీసుకురావు. పిల్లలను తీసుకురావు. మీ ఇద్దరూ తెలివిగల వాళ్లని నాన్న అంటాడు. మీ ఇద్దరిమీదా ఆయనకు ఆశ." అంతలో నాయర్ పొట్లం ఇచ్చాడు. రామారావు ఐదురూపాయల కాగితం నాయర్‌కు ఇచ్చాడు. అన్నకు కనిపించకుండా ఇవ్వాలని ప్రయత్నించాడు. అయినా అన్నయ్య చూడనే చూచాడు.

"మనకు చాలా ఆశలు ఉంటయ్. అవన్నీ నెరవేరే వీలు ఉండవద్దూ! ఒక్కసంగతి చెబుతా. అయిదేండ్లనాడు పెద్దన్నయ్యకుకూడా ఇవాళ నువ్వు చెప్పిన మాటలే నేనూ చెప్పాను. పెద్దన్నయ్య నాతో వాదించలేదు. ఆ నాటికీ ఈ నాటికీ అంతే. మనుషులందరూ ఒకటిగా ఉండాలంటే డబ్బు

ఉండాలి. నా సంగతే చూడు. మిలిటరీ ఉద్యోగం చేసినన్నాళ్లూ ఇంట్లో నామాటకు ఎదురులేదు. ఆ తరువాత ఏమైంది?''

''జరిగిందేమో జరిగింది; ఇంకా జరుగుతూంటుంది. నాన్న పెద్దవాడైనాడు. ఇంకాముగ్గురు ఆడపిల్లలకు పెళ్లిళ్లు కావాలి. వాళ్లిద్దరి చదువూ పూర్తి కావాలి.''

''అవును...కావాలి. అవుతయ్. ఆగవు. ఎట్లాగో అవుతయ్''

''అంతేనంటావా! ఇక మనం అందరం కలిసి ఉండ డానికి వీలులేదంటావా?''

''వీలు ఉన్నదో లేదో నాకు తెలియదు. అయినా అంత బాధపడ్తావేం...ఇవన్నీ మామూలు సంగతులే. మన సంసారాలవంటి సంసారాలలో మామూలే ఇవి. సరే, నువ్వు ఉండు. నేను వెళ్తా''

''ఇదిగో ఈ పొట్లం పిల్లలకు ఇవ్వు. రేపు సాయం కాలం నేను వస్తా. ఇంటిదగ్గిర ఉంటావ్ కదూ?''

'' అట్లాగే '' అంటూ చిన్నన్నయ్య నడకసాగిం చాడు. రామారావు గబగబా ఇంటికేసి నడిచాడు.

2

ఇదివరకు కాలేజీ - ఇంటిమధ్య తిరిగే రామారావు జీవి తానికి ఇప్పుడు మూడు స్తంభాలు—ఉద్యోగం, ఖాజా బీబీ, ఇల్లు. వీటిమధ్య రామారావు జీవితం. రామారావు ఉద్యోగం చేసేది చాలా పెద్దకొట్టు. దానికి చాలాంవ్యూళ్లల్లో

బ్రాంచీలు కూడా ఉన్నయ్. రోజూ వేలాది రూపాయల వ్యాపారం జరుగుతూంటుంది. అందులో ఇది హెడ్డాఫీసు కావడంవల్ల పాతికమంది గుమాస్తాలు ఉన్నారు. యజమానులు ఇద్దరు-లల్లూరామ్, సుధారామ్. సుధారామ్ ఎప్పుడూ పర్యటనలో ఉంటాడు. లల్లూరామ్ రోజూ పొద్దున పది గంటలకు వచ్చి మధ్యాహ్నం మూడింటికల్లా ఇంటికి వెళ్తాడు. ఆయన ఇంటికి వెళ్లేదాకా గుమాస్తాలందరూ చాలా జాగ్రత్తగా పనిచేస్తారు. ఆ తరువాత సంగతా... అది అన్ని పెద్ద సంస్థలలో మాదిరిగానే ఉంటుంది. ఆ వాతావరణంలో రామారావు చాలా మంచివాడని అనిపించుకొంటున్నాడు. అందుకనే రెండు సంవత్సరాలలోనే జీతం నూటాయాభై అయింది. నాన్నకు నెల నెలా వందరూపాయలు హాయిగా ఇస్తున్నాడు. యాభై రూపాయలు తను ఖర్చు పెట్టుకుంటున్నాడు. తన ఖర్చు అంటే...పెద్దన్నయ్య పిల్లలకోసం నెలనెలా ఇరవై ఖర్చుపెడ్తాడు; చిన్నన్నయ్య పిల్లలకోసం పదిపదిహేను ఖర్చు పెడ్తాడు. మిగతావి తన కాఫీ ఖర్చు.

జీతం పెరిగిందని నాన్నకు తెలిసి సంతోషించాడు. మొదటి తేదీ సాయంకాలం "జీతం పెరిగిందిట్రా?" అన్నాడు నాన్న.

"అవును నాన్నా!"

"మరి ఈనెల కూడా వంద రూపాయలే ఇచ్చావేం?"

"నాఖర్చులు!"

"నీ ఖర్చులా...యాభై దేనికీ?"

"కాఫీ...గుడ్డలూ..."

"అయినా అంత ఖర్చు అనవసరం. వచ్చేనెల నుంచీ నూట పాతికైనా...ధరలు ఎట్లా ఉన్నయ్యో చూస్తున్నావ్‌గా! అమ్మకు ఆపరేషన్ చేయించా లంటున్నారు మరి..."

రామారావు ఏమీ మాట్లాడలేక పోయాడు. దొడ్లో అంట్లు తోముతున్న ఖాజా బీబీకి కూడా ఈమాటలు వినిపించినయ్. సరిగ్గా ఈసంగతే తను చెపితే రామారావు వినలేదు.

అదృష్టం కలిసి వచ్చినప్పుడే మనిషి తన తెలివితేటలనూ, శక్తిసామర్థ్యాలనూ వినియోగించాలి. అదృష్టం అనేది అనేక రూపాలలో ఉంటుంది. రామారావుకు చాలా సంబంధాలు వస్తున్నాయ్. నాలుగువేలదాకా కట్నం ఇస్తాం అంటున్నారు. ఏదోఒక సంబంధం సరే అంటే బాగుంటుందని అమ్మగోల. నాన్న ఆలోచన ఇంకోరకంగా ఉన్నది. పెళ్లి చేస్తే రామారావు ఏమిటో...ఏమి చెప్పగలం? ఏ పుట్టలో ఏ పాము ఉన్నదో. పోనీ, పెండ్లి చేస్తే నాలుగు వేలు వస్తయ్. ఒక ఆడపిల్లకైనా తానుకూడా పెండ్లి చెయ్యవచ్చు. కాని రామారావుదే చిక్కు. అసలు ఆ మాటే చెవినపడనివ్వడు. పైగా "చేశారుగా ఇద్దరికి. చాలు! ఇక ఊరుకోండి. ఆడపిల్లలసంగతి ముందు చూడండి." అంటాడు.

నోట్లో నాలుక ఉన్నదా లేదా అనిపించే రామా రావు ఇప్పుడు ఇట్లా తయారుకావడం సుబ్బయ్యగారికే కాదు ఖాజాబీబీకికూడా ఆశ్చర్యంగానే ఉన్నది. సుబ్బయ్యగారికి బాధ. ఖాజా బీబీకి సంతోషం. ఆ అమాయకురాలు ఏమి టేమిటో ఊహించుకొంటోంది. ఆమధ్య హనుమాయమ్మ గారికి కోపంవచ్చి ఖాజాబీబీని గడపతొక్కవద్దన్నది. ఖాజా నిలువునా కూలిపోయింది. ఏడ్చింది. కాని, ఆ మూడు రోజులూ అటువెళ్ల లేదు. ఆ మూడురోజులూ మూడు యుగా లనిపించింది ఖాజాకు. రామారావును చూడలేదని కాదు. రామారావే వచ్చాడు. అది కానేకాదు. ఈ విశాల ప్రపం చంలో, ఈ రోజులలో ఖాజాబీబీకి గుమాస్తా సుబ్బయ్యగారి ఇల్లు పెద్ద ఆశ్రయం. అక్కడ ఉంటే దానికి ఇక చీకూ చింతా వుండదు. తనను ఎవరూ కన్నెత్తి చూడరు. లేక పోతే......అందులోనూ ఆదిలక్ష్మి ఇంటి పక్కన తన ఇల్లు !

" పోనీ ఈ ఇల్లు అమ్మరాదూ " అన్నాడు రామా రావు ఓ సారి.

"నేను చచ్చినా అది మాత్రం జరగదు. ఇది మా అమ్మమాట." అన్నది ఖాజా.

"మరి అంత భయపడ్తా వెందుకూ?"

"మీ స్నేహితుడు రంగారావును అడగండి."

"నా స్నేహితుడు రంగారావా ? ఏరంగారావూ?"

"సిల్కు లాల్చీలు వేసి, సైకిలుమీద షికార్లు..."

"ఓ...మా కొట్లో రంగారావా? ఏం, ఏం చేశాడూ?"

"నన్ను ఏం చెయ్యలేదు. ఆదిలక్ష్మి ఉన్నది కదా? దాని ముందు నే నెంత? అయినా దానికి చెపితే సరి."

"నీకూ, వాళ్లకూ స్నేహమా?"

"స్నేహంలేదు. విరోధంకూడా లేదు. ఇరుగు పొరుగు. అంతే. ఎప్పుడన్నా డబ్బు అవసరమైతే అడిగి తీసుకొని మళ్ళీ ఇస్తూంటారు."

"నీ దగ్గర డబ్బు ఉన్నదని...వాళ్లకు..."

"మా అమ్మ రోజులనుంచీ అట్లాగే జరుగుతూ వస్తోంది మరి."

"అంటే ఈ పేటలో నీకు పరపతి ఉన్నదన్నమాట!"

"అంటే?"

"అంటే గింటే...అది సరే, ఉద్యోగం సంపాదించాను మరి."

"సంపాదించారు. డబ్బేదీ..."

"నువ్వు ఇచ్చినదా?"

"నాది నాకు ఇస్తారా?"

"ఇవ్వమంటే ఇస్తాను."

"లేకపోతే ఇవ్వరు. మరి అన్నలకూ, నాన్నకూ ఇస్తున్నారుగా!"

"నాన్న అడుగుతాడు. అన్నయ్యలు అడగరు. అయినా పిల్లలకే ఇస్తున్నాను."

"ఎవరికి ఇస్తే నాకేం? నా కేమీ ఇవ్వలేదుగా?"

"ఇవ్వమంటావా?"

"మళ్లీ అదేమాట. అబ్బే! ఏం బాగాలేదు....అది అట్లా ఉంచండి. నెలనెలా పదిరూపాయలు మీ పేర బ్యాంకులో ఎందుకని వెయ్యలేదూ?"

"డబ్బు ఏదీ?"

"ఏదీ? నన్ను అడుగుతారేం? ఉద్యోగం సంపాదించా నంటున్నారు. అని నా వంక ఆశగా...నాకుకూడా బాధగా ఉన్నది. ఇంకా ఎన్నాళ్లని అనిపిస్తోంది...కాని... ఇది సాధ్యమా...మీవాళ్లు ఒప్పుకుంటారా..." అని ఖాజా బీబీ ఏడ్చింది. ఆ యేడ్పు రామారావుకు కనువిప్పు అయింది.

ఖాజా బీబీ తనకు కావాలి. ఖాజా బీబీ తెలివిగలది. ఖాజాకు అన్నీ తెలుసు. ఈ పెండ్లికి నాన్న ఒప్పుకోడు. నాన్నే కాదు. ఎవరూ ఒప్పుకోరు. పెండ్లి కాకుండా ఖాజా తనవశం కాదు. తనకు దూరంకాదు. తనతో తగాదాపడినా మళ్లీ ఖాజాయే తనను పలకరించి లాలిస్తుంది. నిజానికి ఖాజా చెప్పిందాంట్లో బేసబబేమిటీ? తనదగ్గర చిల్లిగవ్వ లేదు. మూడు సంవత్సరాలు ఉద్యోగంచేసినా తనదగ్గర చిల్లిగవ్వలేదు. బోనసుగా వచ్చిన నాలుగువందలూ కూడా నాన్నకే ఇచ్చాడు. "మరి ఈ పెండ్లి కారణంగా తగాదా వస్తే...ఏమి చెయ్యాలీ? ఎట్లా? ఎట్లా?" అని రామారావు మథనపడుతున్నాడు.

ఖాజాసంగతి మరచిపోతే కట్నం తీసుకుని పెళ్లి చేస్తాడు నాన్న. నాన్నకు కొంత తెరిపివస్తుంది. కాని, తన ఖాజాకు శాశ్వతంగా ద్రోహం జరుగుతుంది. ఖాజా తన పాలిటి దేవత. తనను మనిషిని చేసింది ఖాజా. ఖాజాను వదులుకోలేడు రామారావు. తండ్రిమాటను కాదనలేడు. ఖాజాతో పెండ్లికి నాన్న ఒప్పుకోడు. పైగా ఈ సంగతి తెలిస్తే నాన్న ఖాజాకు అపకారం చేసినా కూడా చెయ్యవచ్చు. అదివరకటి అయోమయం పోయి కొత్త అయోమయస్థితి వచ్చింది రామారావుకు.

3

రామారావుదే కాదు ఖాజాబీబీది కూడా సంకటస్థితే.

రామారావూ ఇతరులకు చెప్పుకునే వీలులేదు; చెప్పు కున్నా వినేవాళ్లు లేరు ఖాజాబీబీకి. ఇంతవరకూ ఆడుతూ పాడుతూ హాయిగా తిరిగిన ఖాజా బీబీ జీవితానికి రామా రావు ఒక ప్రశ్న అయినాడు. అట్లా అని రామారావు తనను బలవంతంచేశాడని కాదు. చాలా స్నేహంగానే ఉంటున్నా, ఇద్దర్లో ఎవరూ దోవతప్పలేదు. కాని, ఇట్లా ఎన్నిరోజులు? ఎంతకాలం జరుగుతుంది? సుబ్బయ్యగారి ఇంట్లో పనయితే మానివెయ్యవచ్చు. అదేమంత కష్టం కాదు. ఒకవేళ కష్టం అయితేమాత్రం మానివేయవలసివస్తే మానివేయక తప్పుతుందా? కులమూ, జాతీ సంగతి తెలియకుండానే పద్ధెనిమిది సంవత్సరాలు బతికింది తను.

అంటే తను ముస్లిములపిల్ల అని ఖాజా బీబీకి తెలియదని కాదు. తెలుసు. సుబ్బయ్యగారు హిందువులనీ తెలుసు. బ్రాహ్మణులనికూడా తెలుసు. కాని, ఇవి తన జీవితసుఖానికి అవాంతరాలు కాబోతున్నవనిమాత్రం ఇంతవరకూ ఖాజాకు తెలియలేదు. పోనీ, వాళ్లయినా తనను వేరుగా చూచారా? లేదు. వాళ్ల పిల్లల్లో ఒక పిల్లమాదిరిగా చూచారు. పనిచేసే పిల్ల అని, ఎవరికన్నా, చెపితేతప్ప తెలియదు. పైగా సుబ్బయ్యగారి పిల్లలకూ, తనకూ పోలిక ఉన్నదనికూడా అంటారు. ఇంతకాలమూ మతంసంగతీ, కులంసంగతీ, జాతిసంగతీ వాళ్లూ పట్టించుకోలేదు. పట్టించుకోవలసిన సమయంగాని, సందర్భంగాని రాలేదు. తన చేతినీళ్లు తాగుతారు హనుమాయమ్మగారు. తను కాఫీపెట్టి ఇస్తే తాగుతారు సుబ్బయ్యగారు. ఇంత సన్నిహితురాలయింది ఆ ఇంటికి తను. ఒకసారి తనకు జబ్బుచేసింది. హనుమాయమ్మగారు స్వయంగా ఉపచారం చేసింది తనకు. ఇప్పుడైనా రామారావుతో తను ఇంకొకరకంగా ఉండగలిగితే చిక్కులేదు. అయితే...అట్లా తను ఉండగలగాలంటే ఇంకొక ముస్లిమును చేసుకోవాలి. దానికేం? చాలామంది ఎదురు చూస్తున్నారు ఆశగా. అయితే తనను పెండ్లిచేసుకునే ముస్లిము సుబ్బయ్యగారి ఇంటికి తనను వెళ్ళనిస్తాడా? ఎందుకు వెళ్ళనిస్తాడు? వెళ్ళనివ్వడు. అది తన కులాచారానికి విరుద్ధం. తనకు తెలుసు. సుబ్బయ్యగారి పెద్ద అమ్మాయి తనకు అక్షరాలు నేర్పింది. చదువునేర్పింది. ఇటువంటి సంబంధం సాధ్యంకాదు.

సాధ్యం కావాలంటే చాలా సాహసం కావాలి. అంత సాహసం తనకు ఉన్నదా? ఏమో? రామారావుకు ఉన్నదా? ఏమో? ఎవరు చెప్పగలరు? రామారావు చాలా మారి పోయినాడు. ఏవేవో సాకులు చెప్పి, సుతారంగా, వచ్చిన సంబంధా లన్నింటినీ వెనక్కి పంపిస్తున్నాడు. ఇదంతా ఎందుకు వచ్చిన బాధ? దీనికి ఎవరు కారణం? రామారా వని మొదట్లో అనుకున్నది ఖాజా. ఆ తరువాత కొన్నాళ్లు తనే కారణం అనుకున్నది. కొన్నాళ్ల తరువాత 'కాదు, రామారావే కారణం. రామారావు అందంగా ఉన్నాడు. రామారావు అమాయకుడు. రామారావు తనను ఆకర్షిం చాడు' అని అనుకొన్నది కొంతకాలం. కొన్నాళ్ల తరువాత 'పాపం! రామారా వేం చేశాడూ? తనేకదా ఆయనను తన ఇంటికి తీసుకు వచ్చిందీ? తనే కారణం' అని అనుకున్నది ఖాజా. అంతేగాని, అది మానవస్వభావం అని తెలియ దామెకు! ఇందులో ఇంకొక విశేషం!! 'అదిగో పులి' అంటే 'ఇదిగో తోక' అనే ధోరణి మామూలయిన ఈ రోజులలో ఇంతవరకూ సుబ్బయ్యగారి ఇంట్లో ఎవరూ తననుగానీ, రామారావునుగానీ అనుమానించలేదు. కొంత తెలిస్తే ఇంకా కొంత అనుమానం కలుగుతుంది. ఏమీ తెలియని వారికి అనుమానం ఉండదు. తమ ఇద్దరిమధ్యా మామూలు సంబంధమేగాని, పరిచయమేగాని, అంతకన్న ఎక్కువేమీ లేదని ఇంట్లో అందరూ అనుకొంటారు. వాళ్లూ వీళ్లూ తనను అనుమానించి చేసిన ప్రచారం సుబ్బయ్యగారి ఇంటికికూడా

చేరింది. అయితే, సరిగ్గా ఇటువంటి వదంతులే పాతికేండ్ల నాడు ఖలీజా బీబీ, సుబ్బయ్యగార్ల గురించికూడా బయలుదేరినయ్. అందువల్ల హనుమాయమ్మగారు పట్టించుకోలేదు. రామారావంటే ఆమెకు చాలా నమ్మకం. వట్టి అమాయకుడనీ, అటువంటివి బొత్తిగా తెలియవనీ ఆమె నమ్మకం. ఈ వదంతులు ప్రారంభమైన తరువాత తాము ఇద్దరుకూడా ఇంట్లో చాలా జాగ్రత్తగా మసులుకొంటున్నారు. అసలు ఆ ఇంట్లో ఉండగా రామారావుకేసి ఒక్కసారయినా ఖాజా చూడదు. ఆఖరుకు హనుమాయమ్మగారు 'ఈ కాఫీ రాముడికి ఇచ్చి రావే' అంటే 'మధుని తీసుకెళ్లమనండమ్మా' అంటుంది తను.

ఇంతకూ అసలు తనను ఇతరులు దేనికి అనుమానించాలీ? అనుమానపడవలసిన సంగతి రామారావుకూ, తనకూ మధ్య ఏమి ఉన్నదీ? అవును. నిజమే. రామారావు తనకు కావాలి. అయితే చెయ్యరాని పనేమీ తనుకానీ, రామారావుకానీ ఇంతవరకూ చెయ్యలేదే? రామారావును ఎన్నిసార్లో తను నివారించింది. లాలించింది. బుజ్జగించింది. అప్పుడే కాదని వాయిదాలు వేస్తూవచ్చింది. ఏమైనా మొత్తం మీద ఇదేదో ప్రాణాంతకం వ్యవహారంగానే పరిణమించింది! ఏమి చెయ్యాలి, ఎవరిని అడగాలి అని మథనపడుతూ పందిరి మంచంమీద ఖాజాబీబీ ఏ అర్ధరాత్రో కన్నుమూసింది. అంతలోనే...కల. కలలో అమ్మ, "ఖాజా...ఓ ఖాజా" పిలుస్తోంది.

తను ఏడుస్తోంది.

"ఏడవకమ్మా...ఏడవకు. భయంలేదు."

"అమ్మా...అమ్మా!"

"భయంలేదు. పట్టుదల వదలమాకు. దోవ తప్పకు. కాలుజారకు. సుబ్బయ్యగారి ఇంటికి వెళ్ళడం మానెయ్యి."

"ఎట్లా? ఎట్లా మా?"

"ఎట్లా ఏముందీ? 'ఇక నేను రానమ్మా. అప్పుడప్పుడు వచ్చి చూచి పోతూంటా' అని చెప్పు."

"చెపితే?"

"చెపితే ఏముందీ...నే చెప్పినట్లు చెయ్యి. అంతే. రామారావు నీవాడే..."

"ఆఁ—ఆఁ!"

"అవును. అట్లాగే జరుగుతుంది. తొందరపడమాకు..."

"అమ్మా...అమ్మా" అని అరిచింది ఖాజా. అరిచి కళ్ళు తెరిచింది. కోడిగుడ్డుదీపం వెలుగులో అమ్మ ఫోటో కనిపించింది.

ఇక ఆ తరువాత ఆ రాత్రి ఖాజాబీబీకి నిద్రపట్టక పోవడంలో ఆశ్చర్యం ఏమిటి? రామారావు తనవాడవుతాడని అమ్మ చెప్పింది. ఎట్లా అవుతాడూ? నమ్మాలి. నమ్మితే సరి.

4

'లల్లూరామ్ - సుధారామ్' కంపెనీ ఎదుట పోలీసువ్యాన్ ఆగింది. పదిమంది పోలీసులు గబగబా లోపలికి వెళ్లారు. పదిమంది గుమాస్తాలను వ్యాన్‌లో ఎక్కించుకొని వెళ్ళారు. అంతా హడావుడి. అంతా భయం. మిగతా గుమాస్తాలు ఎవరిచోట్లో వాళ్ళు కూర్చొని 'ఎవరెవర్ని తీసుకువెళ్ళా'రని లెక్క వేశారు. పోలీసులకు కావలసినవాళ్లల్లో ఒక గుమాస్తా-రంగారావు-అన్నానికని అప్పుడే, అంటే అయిదునిమిషాల కిందటే ఇంటికి వెళ్ళాడు. వెళ్ళినవాడు ఆ రోజల్లా తిరిగి రాలేదు.

రెవిన్యూ గుమాస్తా సుబ్బయ్యగారి ఇంటికి ఖబురు వెళ్ళింది. అప్పటికే పోలీసులు సుబ్బయ్యగారి ఇల్లు సోదాచేసి వెళ్ళారు. 'ఎందుకు సోదా చేశారూ? ఇదంతా ఏమిటీ?' అని ఖాజా బీబీ ఖాదరును అడిగింది. ఖాదరు పోలీసు. ఖాజా బీబీకి దూరంచుట్టం. సంగతంతా చెప్పాడు. " 'లల్లూరామ్ - సుధారామ్' కంపెనీలో డబ్బుపోయింది. నాలుగువేలదాకా పోయింది. పోలీసులకు ఫిర్యాదుచేశాడు లల్లూరామ్. మతిలేని పోలీసులు పదిమంది గుమాస్తాలను పట్టుకెళ్ళారు. ఆ పదిమందిలో రామారావొక''డని ఖాదర్ చెప్పాడు. ఆ మాటలు విని హనుమాయమ్మగారు వళ్ళు తెలియకుండా పడిపోయింది.

సుబ్బయ్యగారికోసం కలెక్టరాఫీసుకు మనిషిని పంపించారు. సుబ్బయ్యగారికి సంగతంతా చెప్పాడు సబ్ ఇన్‌స్పెక్టరు.

సుబ్బయ్యగారు నిశ్చేష్టితుడైనాడు. తన కొడుకో దొంగ అన్నది వెధవలోకం. ఛీ...తనకొడుకు ఇటువంటి పని ఎన్నడూ చెయ్యడు. ఎక్కడో యేదో పొరపాటు జరిగింది. అదే సర్దుకొంటుందని సమాధానపడ్డాడు. పోలీసులు తమ పని పూర్తిచేసుకొని వెళ్ళారు. వాళ్ళకు కావలసినవి యేమీ ఆ ఇంట్లో దొరకలేదు. పోలీసులు వెళ్ళినతరువాత కొంచెం సేపటికి హనుమాయమ్మగారికి ఒళ్ళు తెలిసింది. "రామా... రామూ" అంటూ ఏడుస్తోంది. ఆమెను ఎవరూ ఆపలేక పోతున్నారు.

"ఏడవకండి అమ్మగారూ" అన్నది ఖాజా. దగ్గరగా ఉన్న హోటలు కెళ్ళి కాఫీ తెచ్చి సుబ్బయ్యగారికీ, హనుమాయమ్మగారికీ ఇచ్చింది ఖాజా.

"ఇంతకూ స్టేషనుకు ఎవరినన్నా పంపించారా బాబూ" అన్నది ఖాజా.

"లేదు. ఎవరు వెళ్తారూ? సరే, నువ్వు ఇక్కడే ఉండు. నేను వెళ్ళి చిన్నవాణ్ణి పిలుచుకువస్తా. వాడన్నా వెళ్ళి వస్తాడు."

"నాకు తెలుసు నాన్నా. నేను వెళ్ళివస్తా బుల్లన్నయ్య దగ్గరికి" అన్నాడు మురళి—సుబ్బయ్యగారి ఆఖరుకొడుకు.

"సరే వెళ్ళిరా నాయనా. పోలీసులతో తగాదా పడకు. అన్నయ్యతో ధైర్యంగా ఉండమని చెప్పు" అన్నది ఖాజా.

ఆ పసివాడు ఎందుకని హనుమాయమ్మగారూ అన

లేదు; సుబ్బయ్యగారూ అనలేదు. రెండోకొడుకు కోసం బయలుదేరాడు సుబ్బయ్యగారు.

ఏడుస్తున్న పిల్లలందరూ ఖాజాను చూచి ఏడ్పు మానారు. కాని, హనుమాయమ్మగారు మాత్రం ఇంకా తమాయించుకోలేక పోయింది.

"పొద్దుట్నించీ రాలేదేమే" అన్నది హనుమాయమ్మగారు.

"రాలేదండీ అమ్మగారూ" అన్నది ఖాజా.

"ఏం, ఎక్కడికి కెళ్ళావ్ ?"

"ఎక్కడికీ వెళ్ళలేదండీ."

"మరి ఎందుకని రాలేదూ ?"

"రోజూ ఇక్కడికి రావటం పడవద్దాండీ!"

"అంటే...సంసార మాయె. పిల్లలాయె..." అన్నది హనుమాయమ్మగారు, ఓ చుట్టాన్ని దెప్పిపొడుస్తున్న ధోరణిలో.

"అది కాదండీ...ఇక నేను రోజూ రాను. అప్పుడప్పు డొచ్చి చూచి పోతూంటాను."

"ఏం, ఎందుకదీ ? అట్లా ఎందుకనీ ? పెళ్ళిచేసుకో బోతున్నావా ?"

"అవునండీ అమ్మగారూ !"

"అదా సంగతి! ఇంకా చెప్పవేం మరి" అన్నది హనుమాయమ్మగారు.

హనుమాయమ్మగారితో అబద్ధం ఆడితే చాలా

కష్టం. అయినా అమ్మమాట ప్రకారం ఖాజా అబద్ధం చెప్పింది.

"మరి పొద్దుకూకుతోంది. నేను వెళ్తానండి."

"ఒసే! ఇట్లా వదిలిపెట్టి వెళ్తావులే? ఈ పూట ఇంట్లో ఎట్లాగే?"

"మరేం ఫరవాలేదండీ! అమ్మాయిగారు సర్దుకుంటారు. నేను వెళ్తాను. మీరు ధైర్యంగా ఉండాలి. పెద్దవారు మీరే..."

"మహా చెప్పవచ్చావే పిల్లా! నీకుమాత్రం భయం వెయ్యలేదా యేం?"

"భయం వేసింది. అయితే ఎడిస్తే ఎట్లా? ఇదేం నిలిచేదా పెట్టేదా? మహా మహా కేసులే ఎగిరిపోతున్నాయ్. అదీకాక మన మేం తప్పు చెయ్యలేదుగదండీ. ఎందుకు భయపడాలీ? పోలీసోళ్ళు మాయదారోళ్ళే అనుకోండి. అయినా భయపడితే ఇంకా భయపెడ్తారండమ్మా" అంతలో సుబ్బయ్యగారు రెండో కొడుకుతో తిరిగి వచ్చారు.

"నేను వెళుతున్నానండీ బాబుగారూ" అన్నది ఖాజా.

సుబ్బయ్యగారికి ఈ మాట కొత్త. ఖాజా ఎప్పుడూ తనతో 'వెళుతున్నాను' అని చెప్పదు. చెప్ప నవసరం లేదు. అదేదో కొత్త మర్యాదగా తోచింది ఆయనకు.

"ఈపూట ఇక్కడే ఉండరాదూ" అన్నాడు, రెండో కొడుకు మోహనరావు.

“ఏమీలేదండీ. వెళ్ళాలి” అన్నది ఖాజా. అని గబగబా వాకిట్లోకి వెళ్ళింది. వాకిట్లో కొంతమంది ఏమిటేమిటో చెప్పుకుంటున్నారు. అవన్నీ వినే ఓపిక లేదు ఖాజాకు. గబ గబా రైలుకట్ట వెంట కొంతదూరం నడిచింది. ఆ తరువాత రైలుకట్ట దిగి జిల్లాకోర్టు ఆవరణలో పోలీసు క్వార్టర్సు మీదుగా నగరపాలెంలోకి వెళ్ళింది. అక్కడ రిక్షా ఎక్కి ఇంటికి చేరింది. తాళం తీసి పరుగు పరుగున పడకగదిలోకి పోయి పందిరిమంచంమీద పడుకుని ఏడ్చింది. ఖలీజా ఫోటో కనిపించటం లేదు. ఇంట్లో దీపం లేదు. దీపం వెలిగించాలి. నిప్పెట్టెక్కడ పెట్టిందో గుర్తు లేదు. ఆ అలమారా ఈ అలమారా, ఆ గూడూ ఈ గూడూ వెదికింది. పక్క ఇంట్లోంచి పకపకలు వినిపిస్తున్నాయ్.

“మనకేం భయం లేదంటావా ?”—ఆదిలక్ష్మి గొంతు.

“మనకేం భయం ? మనం అసలు దొరికితే కదా ? మనమీద లల్లూరామ్‌కు చాలానమ్మకం. రామారావులాంటి అమాయకులు ఉండగా మనకేం భయం ?”—ఇది మగ గొంతు.

“అంత బిగ్గరగా మాట్లాడకు. మరి నువ్వు ఇప్పుడు ఎక్కడికి వెళ్తావ్ ?”

“ఎక్కడికీ వెళ్ళను. ఊళ్ళోనే ఉంటా. పగలల్లా ఎవరికీ కనిపించను. రాత్రి ఇక్కడికి వస్తుంటాను.”

“మరి పోలీసోళ్లు ఊరుకుంటారా ?”

"ఊరుకోక యేంజేస్తారూ ? వాళ్ళకు మాత్రం డబ్బు అక్కర్లేదా యేం ?"

"అయితే అదేదో తొందరగా చూడరాదూ ?"

"చూస్తాను. దానికీ సమయం రావాలి."

"నువ్వు ఎంత చెప్పినా నాకు భయంగా ఉన్నది."

"అట్లాగే ఉంటుంది మొదట్లో."

"సరే మరి. ఈ డబ్బు అంతా నాదగ్గరే ఉంచమంటావా ?"

"ఉంచు. జాగ్రత్త. ఇది నా జీవితానికి ముప్పు తెచ్చే సంగతి. ఎవరికన్నా చెప్పావా, నీప్రాణాలు తీస్తా, జాగ్రత్త"

. . . .

ఆరాత్రి ఖాజా ఇంట్లో దీపం వెలగనే వెలగలేదు.

ఆదిలక్ష్మి ఇల్లు పెద్ద భవంతి. దానిచుట్టూ తోట. ఆ తోటను ఆనుకునే ఖాజా ఇల్లు. తోటలోంచి ఈ మాటలు వినిపించినయ్. ఆ మగమనిషి ఎవరో ఖాజాకు తెలిసింది. రామారావు పనిచేసే కొట్లో రంగారావే అయి ఉంటాడు. ఊళ్లో నేడున్నా ఇంతవరకూ పట్టుకోలేకపోయినారు పోలీసులు. తప్పించుకోదలచినవాణ్ణి పోలీసులు పట్టుకోలేరు. పారిపోలేని వాడికోసం అన్వేషించి పట్టుకుంటారు. ఆదిలక్ష్మితల్లి శ్రీదేవి కూడా సామాన్యురాలు కాదు. దాని కారణంగా ఊళ్ళో చాలా హత్యలుకూడా జరిగినయ్. దాని చెప్పుచేతలలో కొంతమంది రౌడీలు ఉన్నారు. ఆదిలక్ష్మి కనుచూపుల

కోసం ఎదురుచూస్తున్న అధికారులుకూడా ఉన్నారు. అదంతా ఓ సాలె గూడు. అందులో పడ్డాడు రామారావు. ఎట్లా ఎట్లా? ఎట్లా బయటికి వస్తాడూ? ఎవరు తీసుకు వస్తారూ? రామారావు తరఫున ఎవరు పని చేస్తారూ? సుబ్బయ్యగారు పెద్దవాడు. ప్రభుత్వోద్యోగే అయినా పోలీసులధికారులతో అంత పలుకుబడి లేదు. ''రామారావు నీవాడే''నని అమ్మ చెప్పింది. వాళ్ళ ఇంటికి వెళ్ళటం మాని వెయ్యమని చెప్పింది. హనుమాయమ్మగారితో తను అబద్ధం కూడా చెప్పింది. అయ్యోరాత! తన పెళ్ళి! పెళ్ళి! ''ఎవరితో? సోడాబుడ్ల బండి తోసుకొంటూ, లుంగీ పైకి ఎగదోపి, ఎడంచేత్తో బీడీదమ్ము లాగుతూ, రోడ్డుమీద వెళుతుంటే తన కేసి చూచే రజాక్‌తోనా తన పెళ్ళి? గుర్రబ్బండీ తోలు కొంటూ, ఓ పూట తిండికి లేకపోయినా గ్లాస్గో లుంగీలు కట్టే రహిమాన్‌తోనా? కోర్టు అమీనా ఉద్యోగం వెలగ పెడ్తూ ఎవరూ లేకుండా చూచి తన ఇంట్లో జొరబడి, తను కత్తి తీసేటప్పటికి కాళ్ళమీదపడి ఏడ్చిన ఇస్మాయిల్‌తోనా? ఎవరితో తన పెళ్ళి? పెళ్ళి అనేదే జరిగితే రామారావు తోనే జరగా''లనుకొంటూ వరండాలో చాపమీదనే నిద్ర పోయింది ఖాజా – స్టేషనులో రామారావును ఎంత హింసి స్తున్నారోనని దిగులుతో...

మురళి వెళ్ళేటప్పటికి రామారావు స్టేషన్లో నిలబడి ఉన్నాడు. ఆ ముఖంలో దిగులూ లేదు, భయమూ లేదు. ప్రమాదమేమిటో తెలియనివాళ్ళకు భయమేమి?

"ఎవరికోసం" అన్నాడు సెంట్రీ.

"మా అన్నయ్య రామారావు."

"అయితే...ఏం మాట్లాడుతావ్ ? సబ్ ఇన్‌స్పెక్టరు చూస్తే మాట దక్కదు."

"ఏమీ మాట్లాడను. చూచి వెళ్తా. కాఫీ తెచ్చి ఇస్తా. అంతే" అన్నాడు మురళి.

రామారావు ఆ మాటలు విన్నాడు. "మురళీ" అని అనలేక అనలేక అన్నాడు.

"అన్నయ్యా!"

అంతలో సబ్ ఇన్‌స్పెక్టరు రానే వచ్చాడు. కర్కోటకుడని పేరు. "ఏరా, చెప్పు, ఆ రంగారావు ఎక్కడ ఉంటాడూ? చెప్పు. నిన్నేమీ చెయ్యను. నీమీద కేసు రాకుండా చూస్తా. మీ పెద్దన్నయ్య నాకు తెలుసు. నీ సంగతంతా చెప్పాడు ఇందాకా క్లబ్బులో."

"నాకు తెలియదండీ. రంగారావుతో నాకు స్నేహం లేదు."

"పోనీ, ఈ డబ్బు వాడే తీశాడంటావా?"

"నాకు తెలియదండీ!"

"వాడు నిన్ను నిన్న టీపార్టీకి పిలిచాడా?"

"పిలిచాడు."

"నువ్వు వెళ్ళలేదు ఎందుకనీ?"

"వాడితో స్నేహమే లేదు. అదీకాక వాడు మంచివాడు కాదని మా పెద్దన్నయ్య చెప్పాడు."

"అయితే మరి నీ దగ్గర ఉండవలసిన డబ్బు వాడు కాజేస్తే నీకు ఎట్లా తెలియదూ? నీకు ఎంత ఇస్తా నన్నాడూ?"

రామారావు సమాధానం చెప్పలేదు.

"మాట్లాడవేంరా?" అంటూ రామారావు చెంప మీద గట్టిగా కొట్టాడు.

మురళి కంటివెంట నీళ్ళు వచ్చినయ్ గాని, రామారావుకు నొప్పే లేదో యేమో, అట్లాగే మొద్దల్లే నుంచొని చేత్తో దవడమీద రాచుకున్నాడు.

"నిజం చెపితే తేలికలో బయటపడ్తావ్. లేకపోతే సుబ్బయ్యగారికి చాలా చెడ్డపేరు వస్తుంది. ఆలోచించుకో. నిజం చెప్పేదాకా ఇక్కడే పడివుండాలి, తిండీ గిండీ లేకుండా. ఆలోచించుకో" అంటూ ఇన్ స్పెక్టరు వెళ్ళి పోయినాడు.

* * *

"అన్నయ్యా!"

"మురళీ!"

"అన్నయ్యా!"

"మురళీ!"

"కాఫీ...కావాలా..."

"వద్దు. ఏమీ వద్దు. పెద్దన్నయ్యదగ్గరికి వెళ్లి వస్తావా?"

"పెద్దన్నయ్యకు అంతా తెలుస్తుంది. వీళ్లందరూ

వాడి స్నేహితులు. వాడు చెయ్యగలిగినదంతా చేస్తాడు. మనం వెళ్ళ నక్కరలేదు... మరి ఈ రాత్రికి తిండి?''

''తిండీ అక్కరలేదు; ఏమీ వద్దు. నువ్వు వెళ్లు మురళీ. నువ్వు అనుకున్నంత మంచివాళ్లు కారు వీళ్లు. నువ్వు వెళ్ళు; ఇంటికి వెళ్లు. తొందరగా వెళ్లు.''

''రేపు పొద్దున్నే నేనూ, మధూ వస్తాము.''

''సరేలే, వెళ్లు; తొందరగా వెళ్లు.''

ప్రపంచమంతా చీకటి. ఇక్కడే ఈ పోలీసుస్టేషన్లోనే హాయిగా ఉన్నదేమో ననిపించింది రామారావుకు. చాప అయినా లేకుండా కటిక నేలమీద పడుకొన్నాడు. కార్తీక మాసపు చలి ఎముకలను కొరికేస్తోంది. స్టేషన్లో పోలీసుల బంట్లు, నల్లులు తనవంటివాళ్ళను నిద్రపోనివ్వకుండా నెత్తురు తాగుతున్నయ్. ప్రపంచం అంతా ఏమైపోతే తనకేం? నాన్నా, అమ్మా, అన్నయ్యాలూ అందరూ ఏమైపోతే తనకేం? ఇక్కడ ఈ చీకటికొట్లో ఇట్లా పడి ఉంటే సరి. విశ్రాంతిగా ఉంటుంది. నాన్నకు సహాయపడలేకపోతున్నామే అన్న దిగులు లేదు; అమ్మ కష్టపడుతుందే అన్న బాధ లేదు. యజమానిని మెప్పించలేకపోతామేమోనన్న భయం, ఆదుర్దా లేవు. హాయిగా ఉన్నది. సబ్ ఇన్స్పెక్టరు తనను కొట్టాడు. తను చిన్నవాడు కాబట్టి కొట్టాడు. తను తిరగపడితే సబ్ ఇన్స్పెక్టరు ఏమవుతాడూ? అదేం మాటా? ఇంకా పోలీసులు లేరా? వాడిదగ్గర లాఠీ లేదా? చిన్నప్పుడు అమ్మ కొట్టేది. లెఖ్ఖలు రాకపోతే నిన్న

మొన్నటిదాకా నాన్న కొట్టేవాడు. ఇప్పుడు ఇన్‌స్పెక్టరు కొట్టాడు. అమ్మ కొట్టినా, నాన్న కొట్టినా ఖాజా తనను ఓదార్చేది. ఇప్పుడు ఖాజా యేదీ? అయ్యో ఖాజా! ఇంకా ఎక్కడి ఖాజాబీబీ! ఖాజాబీబీ ఇక తన ముఖం చూస్తుందా? దొంగతనం చేశాడని తెలిస్తే ఖాజా తన ముఖం చూస్తుందా? తెలిస్తే యేమిటి? ఈపాటికి ఊళ్ళో అందరికీ తెలిసే ఉంటుంది. నాన్న ఏమని అనుకొని ఉంటాడూ? అమ్మ ఏమని అనుకొని ఉంటుందీ? పెద్దన్నయ్య మాత్రం ఇవన్నీ నమ్మడు. వాడిదంతా ఓ విచిత్రం. చిన్నన్నయ్య సంగతి చెప్పలేము. నాన్నతో పెద్దన్నయ్య మాట్లాడడు. చిన్నన్నయ్యతో నాన్న సలహా పడ్తాడు. వాడేమి చెపుతాడో? తనదగ్గర డబ్బు ఉండడం చూచాడు వాడు. తనను అనుమానించినా అనుమానించవచ్చు వాడు. అందుకనే జాగ్రత్తగా ఉండమని ఖాజాబీబీ చెప్పింది. ఖాజా బీబీని తను పెళ్ళిచేసుకుందామని అనుకున్నాడు. కులాలు వేరు. జాతులు వేరు. మతం వేరు. వీటన్నింటికంటే నాన్న మాటను తను కాదనలేడు. అయినా ఖాజా తనకు కావాలి. కేవలం శరీర సుఖానికే కాదు; అన్నిరకాల సుఖానికీ ఖాజా కావాలి తనకు... తెలియకుండానే ఎప్పుడో నిద్ర పట్టింది. నిద్రలో ఇంకో లోకం. పోలీసులూ, అమ్మా, నాన్నా, యజమాని బుర్రమీసాల లల్లూరామ్, రక్తం పీల్చే నల్లులూ లేని ఇంకో లోకం!! ఆ లోకంలో తనూ, ఖాజా...ఎర్రరంగు లంగా, రోజారంగు గౌనూ, జడ

అల్లని వెంట్రుకలు. తల్లో మల్లెలు! ఇద్దరూ చెయ్యీ చెయ్యీ కలిపి జంటగా, హాయిగా మబ్బుల్లో దూర దూరంగా ఎగిరిపోతున్నారు......

5

నాలుగురోజు లయినది. సుబ్బయ్యగారి రెండో కొడుకు మోహనరావు హడావుడిగా ప్లీడర్లందరిదగ్గరికీ వెళ్ళి వచ్చాడు. సుబ్బయ్యగారికి ఏవేవో సలహాలు చెపుతున్నాడు. హనుమాయమ్మగారు ఏడ్పు తగ్గించి సాధింపులు ప్రారంభించింది. మురళీ, మధూ రోజూ పొద్దునా, సాయంకాలం స్టేషనుకు వెళ్ళి రామారావుకు కాఫీ ఇచ్చి కొంచెంసేపు ఖబుర్లు చెప్పి వస్తున్నారు. చిత్రం ఏమిటంటే, రామారావు అసలు తనకు ఏ బాధా లేనట్లు హాయిగా నవ్వుతూ మాట్లాడుతున్నాడు. సుబ్బయ్యగారి ఇల్లు ఇంత బీభత్సంగా ఉన్నా పెద్దకొడుకు వాసు ఒక్కసారన్నా ఆ ఇంటికి రాలేదు. రాలేదని ఆ ఇంట్లో ఎవరూ అనుకోనూలేదు. కాని, ఖాజా అంతులేదేమనిమాత్రం కనీసం లక్షసార్లయినా అనుకున్నారు. ఖాజాకు క్షణం తీరికలేదు. రామారావు కేసు కారణంగా తన నాయన స్నేహితులందరి ఇళ్ళకూ ఖాజా తిరుగుతోంది. తన నాయనతోపాటు యుద్ధంలో కెళ్ళి తిరిగి వచ్చిన వాళ్ళల్లో చాలామంది ఇప్పుడు పెద్ద పెద్ద ఉద్యోగాలలో ఉన్నారు. ఎట్లాగయినా రామారావు నిర్దోషి అని నిరూపించాలి. అందుకు అవసరమైన ఆధారాలను సంపా

దించమని ఖాజాకు వాసు సలహా చెప్పాడు. "ఆయనను జైలునుంచి తప్పించావంటే ఇక ఆయన నీవాడే అవుతాడే చెల్లెలా" అన్నది వాసుభార్య కమల.

"మీ దయండమ్మా" అన్నది ఖాజా. "మాదయ యేమిటే? నీ పింతల్లి కొడుకు అబ్దుల్లా ఈ వూళ్లో సి. ఐ. డి. వాడి దగ్గరికి వెళ్ళి బతిమాలుకో. వాడు సలహా చెప్తాడు. ఆ ప్రకారం చెయ్యి" అన్నాడు వాసు.

"ఆళ్ళందరూ ఇప్పుడు నాతో పలుకుతారా అండీ" అన్నది ఖాజా. వాసంటే ఖాజాకు భయం.

"మరేం భయం లేదు. ఒక్కమాట చెప్తా. జాగ్రత్తగా విను. నీ మనస్సుకు మంచిదని తోచిన పని చెయ్యి. తాత్కాలిక సుఖం కాదు. శాశ్వతంగా సుఖంగా ఉండే పని చెయ్యి. రంగారావు ఆదిలక్ష్మి ఇంట్లో దాగాడు. పోలీసులు కాపలా వేశారు. ఆ ఇంట్లోనుంచి ఓ వంద రూపాయల నోటు ఎట్లాగయినా సంపాదించావా, రాముడికీ నీకూ నేనే పెళ్ళి చేస్తా, ఫో... జాగ్రత్త. ఎట్లా సాధించుకు వస్తావో మరి!"

"అంత అజాగ్రత్తగా ఆళ్ళు ఇస్తారా బాబూ!"

"ఇయ్యరు. మరి అందుకే నీకు చెప్పింది. వాళ్ళు నీకు కొంత బాకీ ఉన్నారుగా. ఇప్పుడు అవసరంగా కావాలని అడుగు."

"పోలీసులు కాపలా ఉన్నారన్నారుగా. ఆ సంగతి తెలిసిఉండికూడా వాళ్లు ఆ డబ్బులో నోటు ఇస్తారా!"

"కాపలా వేశారని ఆదిలక్ష్మికి తెలియదు. దానినే నిఘా అంటారు మీ భాషలో. ఎట్లాగయినా నువ్వు ఈ పని సాధించాలి మరి. ఇక వెళ్ళు."

అక్కడినుంచి సి. ఐ. డి. అబ్దుల్లాదగ్గరికి వెళ్ళింది ఖాజా. వాడు మొదట్లో తిట్టాడు. "హాయిగా కులంవాణ్ణి చేసుకోక, ఇదేమి రోగం" అన్నాడు. కాని, ఆశ్చర్యం, వాసుదేవరావు పేరు చెప్పగానే "చేతనైన సహాయం చేస్తా"నన్నాడు. "రంగారావు ఆదిలక్ష్మి ఇంట్లోనే ఉన్నాడని పోలీసులకు తెలుసు"నన్నాడు. "మరి ఎందుకని పట్టుకోలే" దని అడిగితే నవ్వాడు. "నీకు లోకంసంగతి తెలియ"దన్నాడు. "ఇంత అన్యాయమా" అని ఖాజా ఆక్రోశించింది. "అంత అన్యాయం లోకంలో ఉన్నది కనుకనే ఇంతమంది తనవంటి వాళ్ళకు ఉద్యోగాలు దొరికిన" వన్నాడు అబ్దుల్లా. "మరి అయితే నాకు సహాయం చెయ్యవా ?" అన్నది ఖాజా. అని ఏడ్చింది. అబ్దుల్లాకు ఏడుపు వచ్చినంత పని అయింది. "ఇది వట్టి అమాయకురాలు. ఆ శాపనాయనను విడిపిస్తే తన కేదో వరుగుతుందని ఆశపడుతోంది. సుబ్బయ్యగారి సంగతి తనకు తెలుసు. ఇటువంటి ఆటలు ఆయనముందు సాగవు. అయినా అసలు రామారావుమీద కేసు నిలుస్తుందని ఎవరు అనుకొంటున్నారూ ? పోలీసులందరికీ తెలుసు. అయినా నేరానికి సంబంధించినవాళ్ళందరిలో ఓరకం భయం కలిగించటం పోలీసులపద్ధతి. కొంచెం నిదానిస్తే సంగతంతా తెలుస్తుంది. దోషులు బయటపడ్తారు. అయినా ఈ నేరంలో

ముద్దాయిలందరూ కుర్రాళ్లు. వీళ్ళమీద కేసు బనాయించినా ఎంతవరకూ నిలుస్తుందో ఏమో!''—బాగా ఆలోచించి, ''రామారావును రేపు వదిలిపెట్టేట్టు చేస్తా. మరి నువ్వు ఒకపని చెయ్యాలి'' అన్నాడు అబ్దుల్లా.

''ఏమిటది?''

''రంగారావును ఆదిలక్ష్మి ఇంట్లో చూచినట్టు సాక్ష్యం చెప్పాలి.''

''చూచానుగా మరి!''

''ఎప్పుడో కాదు. ఈ నేరం జరిగినతరువాత చూచానని చెప్పాలి.''

''మరి చూడలేదుగా!''

''చూడలేదు. ఆనాడు మాటలు విన్నావ్‌గా!''

''విన్నాను.''

''చాలు. ఆమాత్రం చాలు. మిగతా సంగతి నేను చూస్తా. నీకోసం, ఆ అమాయకుడు రామారావుకోసం. ఇక ఆ తరువాత నీ అదృష్టం'' అన్నాడు అబ్దుల్లా.

ఎవరిని అడిగినా ఒకటేమాట. ఆదిలక్ష్మి ఇంట్లోంచి వందరూపాయల నోటొకటి సంపాదించమని చెపుతారు. ఆదిలక్ష్మి తనకు రెండువందలు ఇవ్వవలసినమాట నిజమే. ఇప్పుడు అడిగితే ఇస్తుందా? ఇచ్చినా దొంగసొమ్ములో నోటే ఇస్తుందా? రామారావు తన ఇంటికి వస్తూంటాడని ఆదిలక్ష్మికి తెలుసా? తెలియదా? ఏమో మరి! తను చూడలేదు. కనుక తమ ఇద్దరినీ అదికూడా చూడలేదని

ఎట్లా చెప్పగలదూ? ఆదిలక్ష్మితో తనకు తగాదా లేదు. అంత ఎక్కువ స్నేహంకూడా లేదు. అయినా ప్రయత్నించి చూద్దామని అయిదోరోజు సాయంకాలం ఆదిలక్ష్మికోసం వెళ్ళింది. ఆదిలక్ష్మి ఇంట్లో లేదు. ఎక్కడికో పాటకచ్చేరీకి వెళ్ళిందట. ముసల్ది శ్రీదేవి ఉన్నది. ఇంటిపెత్తనం ఇంకా దానిదే. సామెత చెప్పినట్లు, ముసలితనంలో అది చాలా మారిపోయింది. కళ్లు సరిగా కనిపించవు. ఖాజా వెళ్లగానే గొంతు గుర్తుపట్టింది. "రావే ఖాజా, రా. ఈ మధ్య కని పించడమే లేదేం?"

"వంట్లో బాగుండడం లేదు పిన్నీ."

"డబ్బుకోసం వచ్చావా ఖాజా!"

"ఉంటే ఇవ్వు పిన్నీ! కొంచెం ఇబ్బందిగా ఉన్నది."

"అట్లాగే...కూర్చో" అని తడుముకొంటూ పడక గదిలోకి వెళ్ళింది శ్రీదేవి.

కొంచెం సేపటికి శ్రీదేవి బయటికివచ్చి "ఇదిగోనే రెండువందలు" అని ఖాజాతో అనే సమయానికి ఇద్దరు పోలీ సులు గబాగబా ఇంట్లో కొచ్చారు. శ్రీదేవిచేతులోంచి ఖాజా ఇంకా నోట్లు తీసుకోనే తీసుకోనేలేదు. ముసలిదాన్ని రెండు వంద రూపాయల నోట్లతోసహా స్టేషనుకు తీసుకు వెళ్ళారు పోలీసులు. ఖాజాకు భయం వెయ్యలేదు. కాని జాలి కలిగింది. ఆ ఇద్దరు పోలీసులలో అబ్దుల్లా ఎవరో ఖాజా గుర్తు పట్టలేకపోయింది.

మర్నాడు ఇంకొక ఆశ్చర్యం. రంగారావూ, ఆదిలక్ష్మి కూడా స్టేషనులో నిర్బంధంలో ఉన్నారు. రామారావు

స్టేషనులో లేడు. ఇంట్లో లేడు. ఊళ్లో నే లేడు. ఖాజాబీబీకూడా లేదు. ఊరంతా వెదికినా ఇద్దరూ కనిపించ లేదు.

లల్లూరామ్-సుధారామ్ కంపెనీలోపోయిన నాలుగు వేల రూపాయలూ దొరికినయ్; కళ్ళు కనిపించని వృద్ధవేశ్య శ్రీదేవికారణంగా. శ్రీదేవినీ, ఆదిలక్ష్మినీ కొన్ని ప్రశ్నలడిగి ఇంటికి పంపించారు. నేరస్థుడు రంగారావు దొరికాడు కాని రామారావూ, ఖాజాబీబీ ఏమైనారో ఎవరికీ తెలియదు-పెత్తందార్లలో ఎవరికీ తెలియదు. "ఏమయ్యా, మాఅబ్బాయి ఏమైనాడూ" అని లల్లూరామ్‌ను ఓనాడు సుబ్బయ్యగారు, అడగలేక అడగలేక అడిగాడు.

"మీ అబ్బాయా? అంటే రంగారావా?"

"రంగారా వెవడయ్యా? మాఅబ్బాయి రామారావు."

"ఓహో! సుబ్బయ్యగారా? రామారావు సంగతా అడుగుతారు? నాకేం తెలుసూ? పోలీసులు పట్టుకెళ్లారు, మీకు తెలుసుగా?

"తెలుసయ్యా. వాళ్ళు వదిలిపెట్టారనికూడా తెలుసయ్యా!"

"అదా సంగతి! మళ్ళీ నెలకు వందరూపాయలు ఆ అబ్బాయి ద్వారా..."

"అదంతా నీకెందుకయ్యా? మా అబ్బాయి సంగతి నీకు తెలిస్తే చెప్పు, లేకపోతే తెలియదను."

"అంత మీ అబ్బాయి అయితే నన్నుఅడగడం దేనికి? పోలీసులు పట్టుకెళితే మీరు ఏం చేశారూ? పాపం-ఆ వాసుదేవరావు అహోరాత్రాలు పిల్లవాడికోసం కాలికి బలపంకట్టుకు తిరిగాడు. ఆ ఖాజాబీబీ, వాసుదేవరావూ

రామారావును కాపాడారు. అంతా అయిన తరువాత ఇవాళ రామారావు మీ అబ్బాయి అయినాడు. పాపం... ఏమైనాడో మరి!''

''మరి వాళ్ళ సాక్ష్యం మనకు కావాలి కదండీ'' అన్నాడు ఇన్‌స్పెక్టరు. ఇన్‌స్పెకరును వెంటపెటుకునే వెళ్లాడు సుబ్బయ్యగారు.

''కావలసివస్తే వాయిదాకు వస్తాడు.....అయినా నాకెందుకూ అదంతా? మీరు చూచుకోవలసిన సంగతి అది. అంతేనా ?'' అన్నాడు లల్లూరామ్ నవ్వుతూ.

''ఏడిసినట్టే ఉన్నది'' అనుకొంటూ సుబ్బయ్యగారు ఇంటికి బయలుదేరాడు.

* * *

బొంబాయిలో 'లల్లూరామ్-సుధారామ్' కంపెనీ కొత్త మేనేజరు రామారావు ఖాజాబీబీ వెంటలేకుండా సినిమాకయినా వెళ్ళడట మరి !

''ఇదేం న్యాయమండీ ! ఆయనగారిని ఇక్కడినుంచి పంపించేస్తే ఆ ముసలాయనపని ఏమవుతుందనుకున్నారూ?'' అన్నది కమల.

''ఇక్కడినుంచి వెళ్లాడు. జీతం పెరిగింది. నాయనకు డబ్బు పంపించవద్దని నేను చెప్పలేదుగా'' అన్నాడు వాసు.

* * *

''ఇక వాడు నా కొడుకూ కాదు. నేను వాడి తండ్రినీ కాదు'' అన్నాడు హనుమాయమ్మగారితో సుబ్బయ్యగారు. నెల నెలా మణియార్డరు వస్తూందని తెలుసో తెలియదో మరి!